

EKONOMSKE KARAKTERISTIKE REGIONA U EVROPSKOJ UNIJI

Akademik prof. dr. Mladen Bodić

Internacionalni univerzitet Travnik

Dr. Eldar Muratović

Rudnik Kreka

e-mail: eldar.muratovic@kreka.ba

Sažetak: Naslovljena tema fokusirana je na ključna pitanja karakteristika, obilježja i specifičnosti regiona zemalja članica Evropske unije.

Pošlo se od činjenice da su regionalne razlike u ekonomskom smislu u okviru 28 zemalja članica EU prisutne u skoro svakoj zemlji pojedinačno i da se na različite načine manifestuju i ispoljavaju. No, najčešće susrećemo sljedeće tipove regionalnih problema: nerazvijena područja, stagnacija ili pad postojeće bazne industrije, zasićeni gradovi (ili područja) i pogranična područja.

U okviru analize pitanja vezanih za regionalne probleme, vidjećemo da se ovom problemu nije poklonila značajnija pažnja prilikom formiranja Evropske ekonomske zajednice 1957. godine, već tek iza 1970. godine kada Evropska zajednica priprema za usvajanje veći broj opštih pravila i principa. Tako je osnovan Fond za razvoj evropskih regiona, a od polovine devedesetih godina 20-tog vijeka utvrđuje se zajednička regionalna politika Evropske unije. Politika se temelji na pomoći zemljama članicama da pospješe ekonomski razvoj nerazvijenih regiona u cilju ostvarivanja što ravnomjernijeg ekonomskog razvoja, odnosno na smanjenje regionalnih razlika i obnovi starih industrijskih oblasti.

Međutim, zapazimo da i pored svih napora Evropska unija nije u osnovi riješila prisutne regionalne probleme obzirom na veoma izraženu heterogenost ekonomskog razvoja zemalja članica.

Ključne riječi: regionalne razlike, regionalni problemi, Evropska ekonomska zajednica, ekonomski razvoj, nerazvijeni regioni.

ECONOMIC CHARACTERISTICS OF THE REGION IN THE EUROPEAN UNION

Abstract: Entitled topics focused on key issues characteristic features and specific regions of the Member States of the European Union. Starting point was the fact that regional differences in the economic sense in the 28 EU member states present in almost every country individually and in different ways manifest and exhibit. But most often encounter the following types of regional problems: undeveloped areas, stagnation or decline in existing industry base, saturated cities (or areas) and border areas. Concerning the analysis of issues related to regional problems, we will see that this problem has not donated a significant attention during the formation of the European Economic Community in 1957. year, but only after the 1970s. when European Union prepares for the adoption of a number of general rules

and principles. Thus was established the development fund of the European region, and half of the nineties of the 20th century established the common regional policy of the European Union. The policy is based on the assistance to member states to enhance the economic development of underdeveloped regions in order to achieve the more balanced economic development and the reduction of regional disparities and renewal of old industrial areas. however, we will observe that despite all the efforts of the European Union was essentially resolved by the regional problems, with due to the large heterogeneity of the economic development of member countries.

Keywords: regional differences, regional problems, the European Economic Community, economic development, underdeveloped regions.

1. USTANOVLJENJE I ZNAČAJNIJE REFORME EVROPSKE REGIONALNE POLITIKE

Na prijedlog Evropske komisije u maju 1984. godine Savjet Evropskog parlamenta usvojio je Pravila reforme evropske regionalne politike i ERDF uspostavljanjem integrativnih operacija i bliže koordinacije nacionalnih i regionalnih politika kojim utvrđuje da se zajednička regionalna politika EU sastoji od tri elementa:

1. Periodična analiza socioekonomskih uslova regiona,
2. Koordinacije nacionalnih regionalnih politika i
3. Procjena regionalnog uticaja svih značajnih politika.

Kao što se vidi, u okviru prethodna tri elementa, podržani su ciljevi regionalne politike Evropske unije i njena akcija kroz i u okviru strukturnih fondova. Međutim, sredstva ERDF-a su dodjeljivana (rangirana) po određenom obimu (iznosu) minimuma i maksimuma za svaku zemlju članicu pojedinačno. To je suprotno starom sistemu nacionalnih kvota koji zemlje članice EU smatraju kao "crtanje prava" koje bi mogle koristiti da bi zamijenile iznose koje bi svakako same obezbijedile za svoje regione. Po novom sistemu zahtjevi za finansiranje treba da odgovaraju određenim zajedničkim kriterijumima i ne ispunjavaju se automatski. Osim toga, donja granica rangiranja nije i garantovani minimum finansiranja od strane Fonda. Posebno značajno i suštinski različito u odnosu na stari sistem nacionalnih kvota za ove programe jeste da su oni inicirani prijedlozima Evropske Komisije, a ne zemlje članice EU. Ovim je radikalno izmijenjena njihova uloga sa ciljem da se obezbijedi bolja veza između ciljeva vezanih za regionalni razvoj i drugih strateških opredjeljenja i pravila EU. Treća reforma ERDF-a provedena je 1988. godine. Njome je ukinuto obavezno obustavljanje sredstava i zamijenjeno sa indikativnom distribucijom izabranom od strane Evropske Komisije. Od tada se o dodjeljivanju sredstava odlučuje na osnovu populacije i relativnog prosperiteta regiona u svakoj zemlji članici EU i to je jednostavno programiranje okvira za regionalne aktivnosti, bez ikakvih garancija da će zemlja članica EU dobiti naznačeni iznos.

Glavni cilj ERDF-a jeste da podstakne da se popravi narušena regionalna ravnoteža u EU putem učestvovanja u razvoju i strukturalnom prilagođavanju regiona čiji je razvoj u stagnaciji, kao i rekonstrukciju regiona čija je industrija u padu. U vezi s tim, ERDF svake godine planira i finansira programe Evropske unije kao što su razni projekti, studije i nacionalni programi, obezbjeđujući dodatnu pomoć za razvoj regiona. Prioritetne oblasti unutar jedne zemlje su još uvijek nacionalno definisane iako su se zemlje članice EU dogovorile, a na izvjestan način i obavezale, da tijesno sarađuju u vezi sa svojim programima o regionalnom razvoju, kao i da redovno izvještavaju o toku i napretku njihove implementacije. Posebno treba naglasiti da nacionalni programi postaju sve više aktuelni i opravdani za finansijsku pomoć EU, naročito ako služe nacionalnim ciljevima i politici Evropske unije.

Među glavnim kriterijumima po kojima EU procjenjuje potrebe za aktivnijom regionalnom politikom jesu prihodi po glavi stanovnika GDP kao i stopa nezaposlenosti. Na osnovu ovih kriterijuma i analiza Evropske Komisije kao i postojećim statističkim pokazateljima, najizraženiji regionalni problemi su u gotovo svim regijama Grčke, Španije, Portugala, Južne Italije, Republike Irske i Sjeverne Irske. Druga grupa regija, sa relativno blažim privrednim problemima uključuje šest oblasti Velike Britanije i dvije oblasti u Belgiji.

2. ULOGA I ZNAČAJ INSTITUCIJA EVROPSKE UNIJE U KREIRANJU REGIONALNE POLITIKE

Krajem šezdesetih godina dvadesetog vijeka Evropska komisija u svom prvom izvještaju Evropskom vijeću (Vijeću Evrope) konstatovala je da se obim ekonomskog dispariteta između većeg broja nerazvijenih regiona osjetno smanjio. Zatim Evropska komisija usvaja svoje prijedloge za rješenje problema nerazvijenih regiona u zemljama članicama EU. O tom izvještaju Komisije Evropsko vijeće nije zauzelo bilo kakav stav niti je pokrenulo akciju. Vjerovatno se pretpostavljalo da je to regionalni problem odnosno predmet koji treba i dalje da ostane u nadležnosti nacionalne politike, koja bi sa produženim ekonomskim rastom i pozitivnim uticajem ekonomske integracije na opšti prosperitet, pomogla premoštavanju jaza između razvijenih i manje razvijenih regiona EU. Podršku ovakvim argumentima Evropskog Vijeća obezbijedena je plebiscitarnim stavom svih članica sa argumentacijom na osnovu koje se ukazuje da kada nacionalni dohodak ubrzano raste, regionalne razlike se smanjuju, dok se suprotno, u periodu sporijeg rasta, povećavaju. Osim toga, očekivalo se da bi već formirani različiti fondovi EU koji su, iako ne isključivo regionalni, nastali kako bi djelovali među regionima i njihovim ciljevima, imali pozitivan uticaj na razvoj tih regiona.

U tom smislu su institucije i fondovi, kao što su Evropska zajednica za uglj i čelik (CECA) i Zajednička organizacija za atomsku energiju (EUROATOM), Evropski socijalni fond (ESF) finansiraju nacionalne projekte modernizacije industrije, otvaranje novih radnih mjesta i planove za osposobljavanje i prekvalifikaciju, s posebnim akcentom na probleme regiona. Zatim, Savjetodavno odjeljenje Evropskog poljoprivrednog fonda (EAGGF) teži strukturi i

modernizaciji poljoprivrednog sektora i može se smatrati instrumentom regionalne politike. Međutim, Garantni odjel Evropskog poljoprivrednog fonda ima u nadležnosti da:

1. plaća visoke iznose za podršku poljoprivrednoj proizvodnji,
2. uzima najveći dio iz budžeta EU, tako da često ne ostaje dovoljno ili skoro minimalno za ostale zajedničke djelatnosti, uključujući pri ovome i veći broj regiona.

S tim u vezi, nadležnosti regionalne politike EU najčešće se manifestuju kroz:

1. Državnu pomoć investiranju u novu ili pak postojeću industriju, posebno u one oblasti od kojih se očekuje da pomognu u rješavanju vitalnih problema kao što su regionalna nezaposlenost, decentralizacija, spor rast, prestrukturiranje i dr. Najčešći oblici pomoći sastoje se u dodjeli odgovarajućih subvencija, posebnim pravilima o snižavanju cijena, poreznim olakšicama, niskokamatnim stopama i pozajmicama za investicije i dr.
2. Državni izdaci za infrastrukturu kao što su izgradnja puteva, luka, stanova.
3. Opšte subvencije za smanjenje troškova proizvodnje, kao što su subvencija za radnu snagu, koje podstiču usvajanje intenzivnih tehnika rada, doprinoseći pri tome smanjenju nezaposlenosti.
4. Pored navedenih pozitivnih karakteristika, postoje i brojne teškoće i manjkavosti, kao što je kontrolisanje lokalne industrije, čiji je cilj da se izvrši pokušaj odvratanja od koncentracije u naprednim područjima i područjima visoke zasićenosti itd.

Kao što vidimo, ovdje postoje brojne dileme kao i nepostojanje jedinstvenog modela i rada, jer je očigledno da, ako članice EU slijede različite subvencione politike i uopšte imaju različite stepene državne intervencije u ukupnoj regionalnoj politici, rezultat će biti pored tržišne i fer, i nelojalna konkurencija. Ovdje svakako treba imati na umu i neke druge specifičnosti, kao što su zakonska regulativa po kojoj je između ostalog u Evropskoj uniji zabranjena državna pomoć, koja osporava ili zabranjuje konkurenciju ali je obezbijedena posebna dodjela "pomoći za unapređenje ekonomskog razvoja područja, gdje je životni standard abnormalno nizak ili gdje postoji izražena nezaposlenost" i "pomoć da se olakša razvoj određenih ekonomskih područja". Ova regulativa i stavovi stavljaju Evropskoj komisiji u zadatak da reguliše nacionalnu regionalnu pomoć kao i da ograniči konkurenciju u onim sektorima, i proizvodima i dr. odnosno u svim oblicima koji bi bili u suprotnosti sa proklamovanim i usvojenom politikom u EU.

Ovo znači da planovi za regionalni razvoj zahtijevaju potvrdu EU i stoga je po već ustrojenom, a i ustaljenom pravilu, regionalna politika podložna i na izvjestan način usmjerena ka harmonizaciji.

3. SUŠTINA I ZNAČENJE REGIONALNE POLITIKE I NJENE ZNAČAJNIJE SPECIFIČNOSTI

U prethodnim razmatranjima konstatovali smo da, prema neoklasičnoj teoriji regionalnog razvoja, slobodna konkurencija i faktor mobilnosti služe za izjednačavanje faktora rasta i zarada između regiona unutar jedne države. To znači, ukoliko bi se postigao, uslovno rečeno, savršen faktor mobilnosti, to bi dovelo do migracije radnika iz područja sa niskim zaradama u područja sa visokim zaradama, što bi istovremeno uzrokovalo da područja i sektori sa visokim zaradama ostvare silazni uticaj na zarade. Kapital bi se u tom slučaju kretao u suprotnom pravcu i doveo do porasta produktivnosti, a time i do porasta zarada u siromašnim područjima.

U praksi je, međutim, u većini slučajeva takav prirodni proces regulisanja spor i neizvestan te uslovi neoklasične konvergencijske teorije nisu uvijek ispunjeni. Naglašavamo da postoje brojni primjeri koji ukazuju na činjenice da kapital i rad nisu savršeno mobilni. Isto tako mogu postojati veće pa i trajnije razlike između regiona, posebno kada su uslovljene proizvodnom tehnologijom, ekonomičnošću (neekonomičnošću) mjerila kao i preprekama u tržišnim zakonitostima. Ukoliko bi se ipak desilo da izostane intervencija tržišta, regionalne razlike, pored toga što bi se održavale, mogle bi se u izvjesnim slučajevima, čak i pojačati. Naime, postoji mogućnost da se sam tok i proces razvoja, mehanizmom kumulativne gravitacije, teži favorizovanju određenih regiona u zemlji. S tim u vezi utemeljena je i činjenica koja ukazuje da novu industriju i trgovinu više privlače područja u kojima su ove privredne grane već dostigle viši stepen razvoja. To se odnosi prije svega na oblast u kojima već postoji razvijena neophodna infrastruktura i za nju vezane odgovarajuće službe te izgrađeno i afirmisano tržište. Međutim, ovaj proces gravitacije prouzrokuje polarizaciju unutar zemlje koja dovodi do bržeg razvoja relativno razvijenih područja, dok istovremeno pasivna područja doživljavaju kumulativnu stagnaciju i ekonomski pad. U tom slučaju regionalni rast će se sve više izražavati u tzv. "polovima razvoja". Kao što se vidi, ovdje je riječ o ekonomiji razmjera jer se u brojnim primjerima tretiraju i tzv. ekonomija lokalizacije i ekonomija urbanizacije.

Ekonomija lokalizacije proizlazi iz geografske koncentracije pogona koji pripadaju istoj industriji, a njihove prednosti se ostvaruju njihovim vezivanjem.

Ekonomija urbanizacije ili Ekonomija aglomeracije nastaje iz geografske koncentracije velikog broja ekonomskih aktivnosti kao što su transport, stručna radna snaga, finansijske institucije te blizina, pogodnosti i funkcionalnost tržišta za njihovu proizvodnju i sl.

Kao što se vidi, polarizacija na izvjestan način stvara začarani krug ekonomskog rasta koji može biti u funkciji pomoći relativno razvijenih regiona u dotičnoj zemlji da ostvaruju rast na račun manje razvijenih regiona. Prema tome, može se konstatovati da regionalna obilježja, specifičnosti pa i problemi imaju uzročno-posljedični uticaj na probleme nejednakog razvoja unutar granice određene zemlje i šire. Osim toga, regionalne nejednakosti imaju isto tako ekonomske i socijalne implikacije i štete. Ovo proizlazi iz razloga što između regiona postoji određena međuzavisnost koja se ogleda, prije svega, u činjenici da ekonomski problemi jednog regiona prožimaju druge regione utječući pri tome u većem obimu i intenzitetu na ukupnu ekonomsku aktivnost zemlje.

Regionalna nezaposlenost, ekonomska neuravnoteženost i nejednakost te prekomjerna koncentracija stambenih, industrijskih i trgovačkih aktivnosti u glavnim, odnosno urbanim centrima, prouzrokuju ozbiljne štete stanovništvu. Iz tih razloga neke zemlje donose raznovrsna pravila, uredbe, odluke i drugu zakonsku regulativu kako bi se to spriječilo ili ublažilo. Znači da ukupna regionalna politika podrazumijeva intervenciju države koja ima za cilj povećanje ekonomske aktivnosti u određenim regionima kao i smanjenje socioekonomskih razlika između regiona. U slučaju da ove razlike nastaju najvećim dijelom zbog prepreka u efikasnom funkcionisanju tržišta, kako tvrde neoklasične teorije, tada se regionalna politika ograničava na primjenu mjera čiji je cilj uklanjanje smetnji i prepreka za slobodno djelovanje tržišta. Međutim, neuspjeh na tržištu, uslovljen je ekonomskim i socijalnim faktorima što znači da bi potreban faktor mobilnosti morao biti veći nego što ga je moguće postići.

Regionalna politika se bazira na principu da se za proizvodnju neophodnog nivoa integrisanog balansa u ekonomskom razvoju ne može osloniti na snagu tržišta iz razloga što: prvo, ekonomski argumenti koji podržavaju regionalnu politiku pa i zakonsku regulativu uvijek su dopunjeni političkim i socijalnim razmatranjima. Drugo, politički argument podvlači značaj pravednosti kao i značaj važnog elementa u povezanosti između regiona zemlje. Treće, socijalni argumenti posebno naglašavaju pitanje da, ako nacionalna ekonomija raste, svim stanovnicima, bez obzira na to gdje žive i rade, treba obezbijediti odgovarajući udio rastućeg prosperiteta.

Prema tome, razlika u visini ostvarenog dohotka, stopa rasta proizvodnje, zaposlenosti, stepena ekonomske nejednakosti između pojedinih ekonomskih područja dotične zemlje i šire (misli se na regione EU), predstavljaju suštinu regionalnih problema koji uzrokuju nejednake stope ukupnog rasta ekonomske aktivnosti.

3.1 Osnovne karakteristike regionalne politike Evropske unije do polovine 80-ih godina

Nakon produžetka raznovrsnih aktivnosti i dogovora u drugoj polovini 1971. godine, EU se kreće ka usvajanju većeg broja opštih pravila i principa, koji će se primjenjivati po odgovarajućim tzv. šemama regionalne pomoći. Ti principi su:

- a) potreban je limit dozvoljenog investiranja pomoći za razvoj regiona,
- b) sva pomoć treba da bude transparentna kako bi se na lak i jednostavan način uspostavila veličina i obim te pomoći,
- c) sva pomoć treba da bude striktno regionalno određena, a ne da pokriva čitavu nacionalnu (državnu) teritoriju.

Mada je dogovor o ovim i nekim drugim sličnim pitanjima obezbijedio određeni stepen jednakosti među članicama ove regionalne politike, on ustvari nije uspostavio zajedničku regionalnu politiku. Naime, od početka 1970. godine odnosno sa proširenjem na 9 članica od kojih su dvije patile od hronične regionalne nejednakosti (Velika Britanija i Irska) problem regiona se više nije mogao zanemarivati. Tako je na Samitu u Parizu 1972. godine

dogovoreno da Evropska komisija treba sačiniti izvještaj o regionalnim problemima EU, uzimajući pri tome posebno u obzir predstojeći prijem tri nove članice EU. Isto tako je dogovoreno da se uspostavi specijalna institucija, tj. Fond za razvoj evropskog regiona (ERDF), čiji je osnovni zadatak da se finansijski maksimalno angažuje u razvoju regiona.

Izvještaj o regionalnim problemima u već proširenoj EU objavljen je 1973. godine. U tom Izvještaju posebno su naglašeni regionalni problemi EU, odnosno zbir regionalnih problema zemalja članica EU. Zatim je u Izvještaju data i preporučena zajednička politika po kojoj treba da bude jedna od koordinata nacionalnih regionalnih politika zemalja članica EU i to prije svega pod regionalnim uticajem radije nego pod direktnom intervencijom zajedničke politike Evropske unije.

Samo nekoliko mjeseci po objavljivanju Izvještaja, cijeli svijet bio je suočen sa prvom naftnom krizom koja je ubrzala potrebu revizije strategije o ekonomskom rastu zemalja članica EU. Sa novonastalim ekonomskim stanjem, izazvanim naftnom krizom, dolazi do recesije i kolapsa u ukupnim ekonomskim i trgovinskim odnosima. Tako npr. dolazi do porasta i kolapsa nezaposlenosti, a različitosti među regionima su se sve više povećavale. Tada je postalo potpuno jasno da će recesija ne samo ometati i odgoditi udruživanje privrednih činilaca, već da će pod određenijim uslovima i pritiskom doći do zaustavljanja tokova i napretka integracije EU, te da treba redukovati i preduzeti radikalni zaokret prema aktivnijoj regionalnoj politici na nivou EU. U tom cilju ERDF je konačno uspostavljen i počeo je sa radom u martu 1975. godine sa početnom visinom budžeta, ali manjim od onog što ga je Evropska komisija predložila Vijeću Evrope. S tim u vezi treba pojasniti mjesto i ulogu Evropske komisije za regije (KR). Evropska komisija je ustvari konsultativno tijelo, sastavljeno od viših predstavnika vlada zemalja članica EU i ima savjetodavni i usmjeravajući karakter i ulogu o pitanjima iz ukupnog djelokruga Evropske unije. Tako primjera radi od samog početka problemi su se javljali oko definicije regiona i potrebe regiona za finansijskom pomoći, te donacijom za razvoj i dr. Činjenica je da se relativni termini "razvijeni region" kao i "manje razvijeni region" odnose na samo jednu državu članicu. Naprimjer, na prostoru Njemačke postoje više ili manje razvijene regije koje daju porast nacionalno regionalnom problemu, dok istovremeno u kontekstu EU, te manje razvijene regije Njemačke su naprednije od mnogih prosperitetnijih oblasti u drugim zemljama članicama EU. U tom smislu Izvještaj iz 1973. godine koristi regionalni sektor svake zemlje članice EU, kao osnovu za analiziranje problema regiona u Evropskoj uniji. Na taj način ustanovljena su dva tipa problema i to: prvi (nivo) su zapravo evropski regioni EU koji podliježu evropskoj regionalnoj politici, a drugi nivo su manji regioni koji formiraju manje administrativne jedinice unutar zemalja članica EU. Ista klasifikacija regiona je u upotrebi na početku XXI vijeka, jer Evropska unija od ukupno 15 zemalja članica, ima 70 regiona koji su svrstani u prvi nivo i podijeljeni u nekoliko regiona drugog nivoa, npr. Velika Britanija ima 11 regiona prvog nivoa, dok istovremeno drugog nivoa i nema. Tako čitava Danska čini region prvog nivoa i istovremeno obuhvatajući tri regiona drugog nivoa. Značajna je činjenica što se zemlje članice EU pripremaju postepeno za politički kompromis po nizu pitanja pronalazeći odgovarajuća rješenja po tom osnovu sve više nego što se opredjeljuju za radikalna rješenja regionalnog problema.

4. EKONOMSKI REGIONALIZAM I NJEGOVE OSNOVNE KARAKTERISTIKE

Ekonomski regionalizam se širi kao odgovor na politička, ekonomska i tehnološka dostignuća. U poređenju sa ranijim regionalnim kretanjima 50-tih i 60-tih godina 20-tog vijeka, novi regionalizam ima mnogo veći značaj za globalnu ekonomiju. Kretanja sa početkom XXI vijeka su skoro univerzalna; najveće ekonomije, sa nekoliko izuzetaka kao što su Kina, Japan i Rusija, članovi su formalnog regionalnog sporazuma. Regionalizam na početku XXI vijeka je prouzrokovao uvećanu regionalizaciju stranih investicija, proizvodnje i drugih ekonomskih aktivnosti. Iako ne postoji jedinstveno objašnjenje za razvoj, svaki regionalni ugovor predstavlja kooperativni napor pojedinih država da ostvare sopstvene, ali i zajedničke ekonomske i političke ciljeve. Ekonomski regionalizam je značajan odgovor nacionalnih država na zajedničke političke probleme i globalnu ekonomiju. Kako međunarodna ekonomija postaje sve više integrisana, regionalne grupe država uvećavaju kooperativnost da bi ojačale svoju nezavisnost, poboljšale pozicije i ostvarile političke i ekonomske ciljeve. Regionalizacija nije alternativa nacionalnoj državi kao što neki vjeruju. Ona konkretizuje napore država da zajednički ostvare svoje vitalne nacionalne interese i ambicije. Ova napredovanja učinila su vladavinu globalne ekonomije gorućim pitanjem. Efektna i legalna vladavina zahtijeva sporazum o međunarodnoj ekonomiji. Tokom hladnog rata cilj svjetske ekonomije, bio je prije svega, da ojača ekonomiju antisovjetske alijanse i učvrsti političko jedinstvo SAD i njihovih saveznika. Ovaj cilj je često podrazumijevao prihvatanje trgovinske diskriminacije i druge neliberalne politike. Danas mnogi Amerikanci tvrde da bi cilj vlade trebao da bude stvaranje neograničenog, slobodnog i otvorenog tržišta. Globalna ekonomija i njena pravila bi trebala biti vođena, po njihovom mišljenju, politikom neklasicističkih ekonomista bazirana na tržišnim zakonima. Slobodna trgovina, sloboda kretanja kapitala i neograničen pristup multinacionalnih kompanija širom svijeta, trebali bi biti ciljevi međunarodne politike. Trijumfom tržišta ekonomska logika i relativna efikasnost nacionalnih ekonomija bi trebala određivati distribuciju ekonomskih aktivnosti i bogatstava (i moći) širom svijeta. Kritika globalizacije, međutim, zaboravlja važnost slobodne trgovine i otvorenih tržišta.

Uprkos rastućem značaju tržišta istorijsko iskustvo govori da je cilj ekonomskih aktivnosti potpuno određen, ne samo tržištima i tehničkom ekonomijom, već i normama, vrijednostima i interesima društvenih i političkih sistema u kojima se ekonomske aktivnosti odvijaju. Iako ekonomski faktori igraju značajnu ulogu u određivanju karaktera globalne ekonomije, politički faktori će biti jednakog, a možda i većeg značaja. Na prirodu globalne ekonomije značajno će uticati sigurnost i politički interesi, kao i odnosi među dominantnim ekonomskim moćnicima, uključujući SAD, Evropu, Japan, Kinu i Rusiju. Malo je vjerovatno da će ove države prepustiti distribuciju globalnog ekonomskog proizvoda. I ekonomska efikasnost i nacionalne ambicije su pokretačke snage globalne ekonomije u XXI vijeku, a globalizam predstavlja neoimperijalni projekt utvrđivanja međunarodnih odnosa u funkciji snaga novog

svjetskog poretka. S jedne strane kao izraz naučno-tehnološkog progresa (tekovine treće i četvrte naučno-tehnološke revolucije) i zakonitosti savremene podjele rada i međuzavisnosti, (na epohalnom prelazu od industrijskog društva ka postindustrijskoj civilizaciji), ona otvara put megaintegraciji proizvodnih snaga čovječanstva, njegovom povezivanju i ujedinjavanju na novoj tehnološkoj i socijalnoj osnovi. S druge strane, uslijed dejstva zaostalih determinizama klasne podjele i hegemonije posebno kada se ovaj proces instrumentalizuje od strane protagonista megakapitala, tj. transnacionalnih kompanija, dolazi do pojave novih oblika porobljavanja i hegemonije u svijetu. Ideologija globalizma je izraz interesa snaga najkrupnijeg kapitala za planetarnom dominacijom u savremenom svijetu. Svijet je ušao u fazu globalizma koji će predstavljati ideologiju XXI vijeka. U tom smislu globalizam je izraz interesa transnacionalnih kompanija i SAD koje teže da postanu lider globalne unifikacije svijeta. Razularene snage megakapitala u savremenom svijetu ne miruju. One bi da, u ekspanziji za profitom, još jednom prekrajaju kartu svijeta i vrše novu raspodjelu teritorija.

5. REGIONALNE EKONOMSKE RAZLIKE POSMATRANE KROZ PRIZMU EKONOMSKOG I REGIONALNOG RAZVOJA

U Evropskoj uniji skoro da postoji pravilo da stepen kontroverznosti neke politike raste kako se povećava količina sredstava koja se u te svrhe troši. Budući da je regionalna politika po visini utroška sredstava jedini ozbiljan konkurent poljoprivrednoj politici, to nema potrebe opširno objašnjavati da u vezi s regionalnom politikom ima mnogo otvorenih pitanja.

Prema tome regionalna politika je, kao zajednička politika Evropske unije, pokrenuta 1975. godine, a veći značaj dobila je sredinom devedesetih godina 20-tog vijeka. Njen zvanični zadatak je da stimuliše ekonomski i ostali razvoj nerazvijenih regiona Evropske unije, kako se ne bi produbljivao jaz²²⁹ između njih i razvijenih regiona, za koje se smatra da se zahvaljujući evropskim integracijama natprosječno brzo razvijaju. Ideja da se podstakne razvoj nekih nerazvijenih regiona nije loša jer danas postoje ogromne razlike u stepenu regionalnog razvoja. Može biti sporan samo način davanja regionalne pomoći. Kao osnovno mjerilo nacionalnog odnosno ekonomskog razvoja odgovarajuće institucije Evropske unije koriste različite oblike i kriterijume. Ovo sa razlogom, jer ne postoji način da se to decidno uradi i dokaže. Svaka mjera ima neke prednosti ili pak nedostatke. Međutim, ipak je najpouzdanije mjerilo bruto društveni proizvod po stanovniku (GDP). Ova mjera nije u potpunosti tačna posebno kada su u pitanju jedinice manje od nacionalnih država, uslijed lokalnih migracija. To znači da građani mogu živjeti u jednom, a raditi u drugom regionu ili gradu i sl. Takođe, GDP nije u potpunosti tačan ako u nekom gradu ili regionu ima mnogo penzionera ili drugih

²²⁹ Smatra se da su od 1870. godine do danas zapadnoevropske zemlje prolazile i kroz periode razvojne konvergencije i kroz periode razvojne divergencije. Konvergencija je, navodno, bila najsnažnija tokom sedamdesetih godina devetnaestog vijeka, šezdesetih i devedesetih godina dvadesetog vijeka, što se u prvom slučaju smatra rezultatom napuštanja protekcionizma, u drugom stvaranjem carinske unije u EU6, kasnije EU9, a u trećem stvaranjem jedinstvenog tržišta EU12 i EU15. Divergencija je bila snažna u periodima 1910.-1950. i 1970.-1990. godine.

primalaca transfera. Zbog toga Evropska komisija u slučaju Kohezivnog fonda koristi drugo mjerilo tj. bruto nacionalni dohodak (GDP). Pojednostavljeno govoreći, Bruto nacionalni dohodak se dobija ako se od ukupnog dohotka odbije dohodak stranaca u datoj zemlji, ali se istovremeno doda dohodak građana te zemlje u inostranstvu. U tom smislu se, mada u rjeđim slučajevima koristi i kupovna moć, koja se izražava u odnosu kupovine ili pak Standardu kupovne moći.²³⁰ Regionalna politika se orijentiše prema nomenklaturi teritorijalnih jedinica za statističke svrhe, tzv. NUTS klasifikaciji. Ova klasifikacija ima četiri kategorije koje se u najčešćim slučajevima iskazuju brojevima – 1, 2, 3 i 4, s tim da se svaki NUTS odnosi na jedinice određenog nivoa, ali i pored toga jedinice iz iste kategorije nisu ni približno iste veličine. Tako, naprimjer, postoje regioni koji se odnose na federalne jedinice i teritorijalno velike regione. Treba imati na umu da među prethodnim primjerima postoje velike razlike, tako da Sjeverna Rajna-Vestfalija ima 18 miliona stanovnika, a Eland u Finskoj samo 26.000 stanovnika. Drugi primjer, prema kojem Il de France ima 11 miliona stanovnika, a 14 regiona manje od 300.000 stanovnika, dok postoje regioni na nivou od 50.000 stanovnika do 3 miliona stanovnika.

Osim toga u vrijeme kada su regionalne politke pokrenute najveća razlika u dohotku, to jest odnosu razvijenosti, između dva regiona bila je u omjeru 1:7. Te krajnosti su predstavljali pokrajina Hamburg u Njemačkoj, koja se po nivou razvijenosti nalazi na prvom mjestu regiona EU, a Kalabrija u Italiji, na začelju. Ove regionalne razlike u dohotku znatno su se povećale poslije proširenja Evropske unije 2004. i 2007. godine. Iz prethodnih pokazatelja jasno proizlazi da su regionalne razlike u dohotku EU za 28 zemalja članica, veoma velike, odnosno neuporedivo veće nego u odnosu što su bile u vremenu kada je Evropska unija brojala 15 zemalja članica. Najniži dohodak među 28 zemalja članica ima region sjevernoistočne Rumunije čiji dohodak iznosi 4.088 eura, a najviši London sa 61.316 eura.²³¹ Zatim slijede London i Brisel, sa 50.749 eura, Luksemburg sa 45.310 eura, Hamburg sa 39.862 eura i region Pariza sa 38.452 eura kupovne moći.

Od regiona iz novih zemalja članica EU najviši dohodak po stanovniku, ima Prag, koji je na listi regiona od 28 zemalja članica EU, šesnaesti sa kupovnom moći 31.639 eura. Prosjek dohotka EU za 28 zemalja članica je 21.288 eura. Dakle, region Londona ima 2,88 puta viši dohodak od prosjeka za zemlje članice EU, a Prag samo 1,49 puta. Sljedeći nivo iz Istočne Evrope po razvijenosti za svih 28 članica, jeste region Bratislave, koji je na 65. mjestu regiona s dohotkom od 23.782 eura. Mađarski region Kecep-Mađarosag je 147. sa 18.993 eura. Zatim slijede male zemlje članice EU i one predstavljaju same po sebi jedan region, pa je tako od novih članica Kipar sljedeći na 157. mjestu sa 18.281 eura, Malta 179. sa 16.221 eura i Mazovjecki u Poljskoj 196. sa 15.033 eura. Uz konstataciju da su svi ostali regioni novih članica neuporedivo ispod prosijeka dohotka za EU28.²³² Prema nekim procjenama regionalne

²³⁰ Kupovna moć podrazumijeva i iskazuje se u novčanoj jedinici euro.

²³¹ NUTS se odnosi na regionalnu klasifikaciju, označen kao četiri kategorije ili nivoa za zemlje, federalne jedinice, i okrge ili oblasti, dok u slučajevima manjih država NUTS se koristi kao termin i označava cijele države, kao što je slučaj sa Kiprom, Luksemburgom i Maltom i sl.

²³² Svi prethodni podaci su iz: European commission 2004. godine. Slovenija uglavnom nije pokrivena ovim istraživanjem, tako da se njeni regioni ne pojavljuju.

razlike u dohotku se kreću između 1:15, iskazane u vrijednosti eura. Dok prema nekim istraživanjima, podaci do kojih se dolazi pokazuju da bi razlike mogle biti još veće i ići čak u raspon i do 1:20.

Pored razlika koje se iskazuju u visini dohotka među regionima iz raznih zemalja, velike su i regionalne razlike u dohotku unutar tih istih zemalja, prema kojem su najrazvijeniji regioni bili više nego duplo razvijeniji od najnerazvijenijih. Očit primjer je Velika Britanija kao jedna od 28 zemalja članica Evropske unije, te su upravo u ovoj zemlji članici najveće regionalne razlike, gdje je London kao najrazvijeniji region 4,4 puta razvijeniji od najnerazvijenijeg Kornvola, te u Belgiji najveća razlika u razvijenosti regiona 3,1 put. Dok su razlike u razvijenosti manje od dvaput utvrđene samo u ranijim članicama, naprimjer u: Švedskoj 1,5, Irskoj 1,4²³³, što je pokazatelj uravnoteženog regionalnog razvoja ovih zemalja.

Ni prema postojećim novim statističkim podacima Evropske unije koji se odnose na regione nema većih razlika u odnosima nivoa regionalnog razvoja, uz napomenu da u petnaest najrazvijenijih zemalja članica EU samo je jedan iz sastava novih članica EU, Prag, dok u petnaest najnerazvijenijih članica EU, svi su iz tri nove članice EU – Bugarske, Poljske i Rumunije.

Pored većeg broja istraživanja stručnih i naučnih analiza, jedna od postojećih teorija tvrdi da se geografski centralni regioni EU sjeverozapadna Francuska, Beneluks i zapadni i jugozapadni dio Njemačke, natprosječno brzo razvijaju upravo zahvaljujući svom položaju. Ta teorija je poslužila kao drugi ključni motiv za pokretanje regionalnih politika, pored regionalnih razlika u visini GDP. Uprkos brojnim istraživanjima, nema preciznije i jednoznačne naučne evidencije o tome šta se zapravo događa sa evropskim regionima. Naime većina studija o regionalnim pitanjima EU tvrdi da se jaz među evropskim regionima smanjuje, ali postoje i one teorije i stavovi koji tvrde da on ostaje isti ili se čak povećava, i na kraju jedan broj onih koji pokazuju da se razlike u nekim periodima povećavaju, a u drugim se pak smanjuju.

Prema istraživanju Evropske komisije o tome koji su se regioni najdinamičnije razvijali u periodu 1999.-2001., od deset prvih tri se nalaze u Grčkoj i to jugozapadni regioni, a po jedan u Češkoj, Holandiji, Irskoj, Mađarskoj, Rumuniji, Slovačkoj i Velikoj Britaniji. Međutim ako se posmatra deset razvojno najmanje dinamičnih regiona od toga šest se nalazi u Njemačkoj, dva u Velikoj Britaniji i po jedan u Austriji i Rumuniji.²³⁴ Prema tome kada se pogleda karta za 28 zemalja Evropske unije, najsporiji razvoj posljednjih godina imaju zemlje koje su na središnjoj osi ekonomskog razvoja od 28 zemalja članica EU, od Švedske na sjeveru, preko Njemačke i Austrije u sredini Evrope, do Italije na jugu. Za razliku od prethodnih i zapadni i istočni dijelovi te ogromne teritorije posljednjih godina razvijaju se brže od središnjeg dijela Evrope, što dovodi u pitanje teoriju o razvojnoj prednosti regiona koji imaju centralni položaj na nekoj teritoriji. Ali, ako se ima na umu raspored dohotka po domaćinstvu (a ne po osobi),

²³³ European commission 2004d., str. 31-32.

²³⁴ European Commission 2004d., str. 32.

slika je sasvim obrnuta.²³⁵ Tako da su upravo najrazvijeniji središnji dijelovi Evropske unije koji potpadaju u prostor zemalja članica Evropske unije, dok su istočni i zapadni dijelovi manje razvijeni. Međutim, dosadašnja istraživanja pokazuju da se regionalne razlike povećavaju, prije svega između najrazvijenijih i najnerazvijenijih regiona u periodu 1999.-2001. godine, i to za čak 28%.²³⁶ Do toga dolazi uprkos velikoj razvojnoj pomoći koju dobijaju uglavnom manje razvijeni regioni. Ovakvi podaci dovode u pitanje zvanična opravdanja kao i navodno, velike rezultate ostvarivanja regionalne politike.

Prema tome, osim razlika u razvijenosti, zajednička regionalna politika Evropske unije posebno se bavi zaposlenošću i nezaposlenošću. Tako, kada se posmatra stopa zaposlenosti u populaciji od 15 do 64 godine, najnižu stopu zaposlenosti u EU28 imaju tri italijanska regiona – Kampanija, Kalabrija i Sardinija – s prosjekom od 41,9% zaposlenih. Kada se izvrši poređenje od 24 regiona sa stopom zaposlenosti nižom od 50%, šest je u Italiji, po pet se nalazi u Francuskoj, Poljskoj i Bugarskoj, dva su u Španiji, a jedan u Mađarskoj. Dakle, najveće probleme sa zapošljavanjem imaju regionu u južnim dijelovima, u svih 28 zemalja članica Evropske unije. Na kraju se može konstatovati da od 21 regiona sa zaposlenošću većom od 75%, jedanaest je u Velikoj Britaniji, četiri u Holandiji, tri u Švedskoj, dva u Finskoj i jedan u Danskoj, što znači da u pogledu zaposlenosti sjeverne članice Evropske unije stoje bolje od južnih članica. U novim članicama EU ima samo šest regiona sa zaposlenošću iznad 65%, od toga su četiri u Češkoj, po jedan u Slovačkoj i Kipru²³⁷ što ukazuje na to da nove članice EU prvih godina 21. vijeka još uvijek pate od smanjene stope zaposlenosti. Ta situacija se popravlja u periodu nakon 2004. godine, pa sve do kraja prve decenije 21. vijeka.

ZAKLJUČAK

Na kraju razmatranja prethodnog dijela teksta, ukratko ćemo dati kraći rezime i osvrt na, najznačajnija pitanja i to:

Prvo – temelji evropskih integracija postavljeni su potpisivanjem Ugovora o stvaranju Evropske zajednice za uglj i čelik 1951. godine. Nakon toga slijedi Rimski ugovor o osnivanju Evropske ekonomske zajednice i euroatoma koji je potpisan 25.03.1957. godine. Namjera šest država osnivača bila je da u okviru EEZ formira carinsku uniju koja bi omogućila smanjenje trgovinskih barijera i zajedničku spoljnu carinu. Jedan od zacrtanih ciljeva ugovora o EEZ je i stvaranje zajedničkog tržišta čiji su glavni stubovi četiri osnovne slobode: sloboda kretanja robe, ljudi, usluga i kapitala, kao i odgovarajuća koordinacija i usklađivanje određenih politika kao što su trgovinska, carinska, poljoprivredna, bezbjednosna, odbrambena i dr. Ekonomska integracija dalje je produbljena Jedinstvenim Europskim aktom usvojenim 1986. godine, i ugovorima iz Mاستrihta 1992. godine, Amsterdama 1997. godine i Nice 2001. godine. Svi navedeni ugovori dalje definišu ključne ciljeve Evropske unije kao što

²³⁵ European Commission 2004d., str. 36 i dalje.

²³⁶ European Commission 2004d., str. 42.

²³⁷ European Commission 2004d., str. 45.

su: ostvarivanje unutrašnjeg tržišta, stvaranje tehnološke Evrope, stvaranje socijalne Evrope, obezbjeđenje ekonomske i socijalne kohezije, stvaranje ekološke (čiste) Evrope, stvaranje ekonomske i monetarne unije, unapređenje ka stvaranju političke Evrope. Realizacija monetarne unije predstavlja najviši nivo integracije dostignut u svijetu. Drugo – kada je riječ o zajedničkoj regionalnoj politici Evropske unije, pokrenuta je sredinom sedamdesetih godina 20-tog vijeka, ali se snažnije razvija tek dvije decenije kasnije i taj trend razvijanja i dalje traje. U prvoj deceniji 21. vijeka regionalna politika godišnje košta građane Evropske unije više od € 50 mlrd. U odnosu na GDP EU 28 zemalja članica to je oko 0,4%. Znači oko 100 eura po stanovniku ili 130 eura po stanoviku EU15.²³⁸ Međutim, brojna mišljenja se temelje na argumentima po kojima korist od tih sredstava imaju prvenstveno određene interesne grupe, a ne regioni u cjelini, jer su sekundarni, agregatni efekti veoma skromni. Sem u rijetkim slučajevima, regionalna pomoć, kao i svaka druga pomoć, više koristi umirivanju savjesti davalaca, nego što to koristi ekonomskom usponu ciljnih regiona, tj. korisnika. Postoji izvjestan, dosta blag uticaj regionalne pomoći i na opšti ekonomski razvoj. Smatra se da je u Irskoj, koja je u periodu 1987.-2006. imala prosječnu stopu rasta od oko 6%, regionalna pomoć doprinijela razvoju sa oko 1,5%. Postoje velike razlike, ne samo među regionima nego i među zemljama članicama EU. Zemlje koje su po stanovniku dobijale sličan nivo pomoći razvijaju se vrlo različitim tempom. Da podsjetimo da je u periodu 1995.-2005. godine. Irska ostvarivala ekonomski rast po stopi koja je za 4% viša od prosječnog rasta u EU. Zatim slijede Španija za 0,7%, Grčka za 1,5% , a Portugal je bio daleko ispod prosjeka rasta EU. To samo potvrđuje da za brz ekonomski razvoj nije odlučujuće to da li su neka zemlja ili region u EU ili nisu, kao ni to da li dobijaju regionalnu i drugu pomoć ili ne dobijaju, nego je od presudnog značaja kakvo je poslovno okruženje u toj zemlji (regionu) i da li je ono u stanju da privuče privatna direktna ulaganja ili nije. Dakle, reforme su mnogo značajnije i od samog obima ekonomske pomoći. Treće – savremena kretanja u globalnim ekonomskim odnosima od posljednje decenije 20. i prve decenije 21. vijeka ukazuje i na sve dinamičniju interregionalnu saradnju između ekonomskih integracija ili članica pojedinih značajnih integracija, kao što je azijsko-pacifička ekonomska zajednica, osnovana 1989. godine, ilustrativan je primjer takve saradnje sa ciljem da se integracijom zapadne hemisfere ukinu barijere za trgovinu i investicije do 2020. godine. Zatim zemlje ASEAN-a i NAFTA-e kao i niz veoma značajnih ekonomija u globalnim okvirima. To potencijalno, naravno pod pretpostavkom da se realizuju usvojeni ciljevi, može ugroziti globalne pozicije Evropske unije. Četvrto – stvaranje novih regionalnih integracionih grupacija ima neposredne implikacije na odvijanje međunarodnih trgovinskih tokova i pod uticajem efekta kreiranja trgovine. Peto – veći broj savremenih ekonomskih teoretičara ukazuje da tzv. novi regionalizam pretpostavlja bitno različite integracione sporazume od prethodnih, s tim što umanjuje efekte skretanja trgovine. Savremeni regionalni integracioni procesi temelje se na liberalnijem pristupu odnosno obliku uređenja odnosa sa zemljama izvan integracione grupacije te se po tom osnovu mogu okarakterisati kao svojevrsne forme i sadržaji koje vode ka globalizaciji svjetske privrede.

²³⁸ Sredstva za regionalnu pomoć sakupljaju se u ogromnoj većini u ranijim članicama Evropske unije.

LITERATURA

1. Acin, Đ.: Međunarodni ekonomski odnosi, Novi Sad, 2000
2. Bodiroža, M.: Evropska unija, Glas Srpski-Grafika, Banjaluka, 2008.
3. Bodiroža, M.: Međunarodne finansijske i trgovinske institucije, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Istočno Sarajevo, 2003
4. Bogunović, A.: Evropska unija; stanje i perspektive, Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagebu, 2005.
5. Commission (1989) Report on Economic and Monetary Union in the European Community, Committee for the Study of Economic and monetary Union, Luxemburg
6. Commission (1994a) EC agricultural policy for the 21st century, European Economy, no4
7. European Commission: European economy (Directorate-general for economic and financial affairs), Economics forecast, spring 2006.
8. Eurostat, GDP growth, 2008.
9. Hitiris, T.: Does The European Union need a federal budget, Current Politics and Economics of Europe, 1996.
10. Lipsey, R.: The Theory of Customs Unions: A General Equilibrium Analysis, Weidenfeld and Nicolson, London, 1970.
11. Nilsson, L.: Regional trade agreements: An EU Perspective, European Commission, External Trade, work paper, 2007
12. Peterson, J. and Shackleton, M.: The Institutions of the European Union, Second Edition, Oxford University Press, 2006
13. Spence, D.: The European commission (3rd edition), 2006.
14. Westlake, M. and Galloway, D.: The Council of the European Union, 3rd edition, 2006

Internet izvori

- <http://www.ebrd.com> www.ebrd.com